

כפייה לדון בבית דין יישובי

תוכן המאמר

ענף א: התובע או נתבע רוצים ללכת לבי"ד בעיר אחרת

סתירה בין שתי גמרות

יישוב הסתירה

1. שיטת הרמב"ם

2. שיטת הרא"ש

3. שיטת הרשב"א

פסיקת הלכה

סיכום השיטות להלכה

מקרים חריגים

1. התובע הוא דמות המטילה אימה על הדיינים

2. תביעת מזכירות נגד תושב הישוב

3. תובע מוחזק במעות והנתבע בעיר אחרת

ענף ב: בית דין קבוע בעיר או זבל"א

פסיקת הרמ"א

שיטת השו"ע

פסיקת הספרדים

העולה מכל האמור

האם כשיש בי"ד קבוע יכול התובע לומר שרוצה זבל"א או בי"ד בעיר

אחרת

נתבע שרוצה להתדיין בעיר התובע

שני בתי דין בעיר אחת

בית הדין ביישוב כוכב יעקב

מסקנה

שאלה:

שני בעלי דין הגרים באותה העיר או יישוב וכדו' ואחד מהם רוצה שהדין יתנהל במקומם ואילו בעל דינו רוצה שהדין יתנהל במקום אחר. כיצד יש לנהוג במקרה זה?

ענף א': התובע או נתבע רוצים ללכת לבי"ד בעיר אחרת

סתירה בין שתי גמרות

כאשר שני בעלי דין גרים בעיר אחת ואחד מהם חפץ ללכת להתדיין בעיר אחרת, ישנם שני מקורות הסותרים לכאן' בעניין זה:

1. סנהדרין (לא ע"ב):

"כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: התוקף את חברו בדין, אחד אומר: נדון כאן, ואחד אומר: נלך למקום הוועד כופין אותו וילך למקום הוועד. אמר לפניו רבי אלעזר: רבי, מי שנושה בחבירו מנה יוציא מנה על מנה? אלא, כופין אותו ודן בעירו. איתמר נמי, אמר רב ספרא (אמר רבי יוחנן): שנים שנתעצמו בדין, אחד אומר נדון כאן ואחד אומר: נלך למקום הוועד - כופין אותו ודן בעירו, ואם הוצרך דבר לשאול כותבין ושולחין. ואם אמר: כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני - כותבין ונותנין לו. אמר אמימר, הילכתא: כופין אותו וילך למקום הוועד. אמר ליה רב אשי לאמימר: והא אמר רבי אלעזר: כופין אותו ודן בעירו! - הני מילי היכא דקאמר ליה לזה למלוה, אבל מלוה - עבד לזה לאיש מלוה".

מגמרא זו משמע שאם התובע והנתבע גרים באותה העיר, התובע יכול לכופף תמיד את הנתבע לדון בעירו, וגם הנתבע יכול לכופף את התובע לדון בעירם להוציא תובע שהוא מלווה שיכול לכופף את הנתבע הלווה ללכת למקום הוועד, משום הפסוק "עבד לוה לאיש מלוה", שהלווה משועבד וכפוף למלוה.

2. בבא קמא (קיב ע"ב):

"אמר רב יהודה אמר שמואל: מקבלין עדים שלא בפני בעל דין. אמר מר עוקבא, לדידי מיפרשא לי מיניה דשמואל: כגון דפתחו ליה בדיניה ושלחו ליה ולא אתא, אבל לא פתחו ליה בדינא, **מצי אמר ליה: אנא לבית דין הגדול אזילנא**".

מגמרא זו משמע שבעל הדין יכול לומר מתחילה שאינו רוצה לדון במקומו אלא ללכת לבית דין הגדול, והגמ' סותמת ואינה מגבילה זאת למלוה בלבד.

יישוב הסתירה

1. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (הל' סנהדרין ו, ו-ט) כתב כך:

"שנים שנתעצמו בדין אחד אומר נדון כאן ואחד אומר נעלה לבית דין הגדול שמא יטעו אלו הדיינין ויוציאו ממון שלא כדין כופין אותו ודן בעירו, ואם אמר כתבו ותנו לי מאי זה טעם דנתוני שמא טעיתם כותבים ונותנין לו ואחר כך מוציאין ממנו, ואם הוצרך לשאול דבר מבית דין הגדול שבירושלים כותבים ושולחין ושואלין ודנין להם בעירם כפי מה שיבא בכתב בית דין הגדול. **במה דברים אמורים בשאר הדיינין שזה טוען וזה טוען או כשאמר המלוה נדון כאן והלוה אומר נלך לבית דין הגדול, אבל אם אמר המלוה נלך לבית דין הגדול כופין את הלוה ועולה עמו שנאמר עבד לזה לאיש מלוה, וכן אם טען זה שהזיקו או גזלו ורצה הטוען לעלות כופין בית דין שבעירו את הנטען לעלות עמו וכן כל כיוצא בזה. מה**

דברים אמורים כשהיו שם עדים או ראייה לנגזל או לניזק או למלוה אבל טענה רקנית אין מחייבין את הנטען לצאת כלל אלא נשבע במקומו ונפטר. וכן הדין בזמן הזה שאין שם בית דין גדול אבל יש מקומות שיש בהן חכמים גדולים מומחין לרבים ומקומות שיש בהן תלמידים שאינן כמותן, אם אמר המלוה נלך למקום פלוני שבארץ פלונית לפלוני ופלוני הגדול ונדון לפניו בדין זה, שכופין את הלוח והולך עמו וכן היו מעשים בכל יום בספרד".

העולה לשיטתו:

כופין לדון בעירו: 1. בדיני הלוואה כשהלווה רוצה לבית דין הגדול. 2. בשאר דינים כאשר שני בעלי הדין תובעים אחד את השני¹.

כופין לילך לבית דין הגדול: 1. כשהמלוה רוצה ללכת לבית דין הגדול. 2. בשאר דינים כאשר יש תובע ונתבע, והתובע רוצה ללכת לבית דין הגדול.

כיצד יעמיד הרמב"ם את הגמ' בב"ק לפיה הנתבע יכול לכופף ללכת לבי"ד הגדול?

בספר התומים מיישב: אם עדיין לא פתחו את הדין יכול הנתבע לומר שרוצה לבי"ד הגדול, ואף על פי דבעלמא אין הנתבע מצי לטעון לילך לב"ד הגדול, בכה"ג שהמלוה והתובע התחילו בבי"ד הגדול והביא משם דיסקיא שידונו הם או הבי"ד הגדול אם כן הוא מורשה מפי בי"ד הגדול, ואף הנתבע יכול לטעון אלך לשם כי כבר התחלתי בגדולים ולא אדון בקטנים. מה שאין כן, אם פתחו לו את הדין שאז כבר סבר וקיבל לקיים צווי ב"ד הגדול לדון בעירו, שוב אין יכול לילך לבי"ד הגדול. אבל אם לא הביא התובע דיסקיא מבי"ד הגדול, לכו"ע אין הנתבע יכול לילך לבי"ד הגדול.

2. שיטת הרא"ש

הרא"ש (סנהדרין ג, מא) מביא ג' תירושים:

1. אם המלוה רוצה לדון בעירם, והלווה רוצה ללכת לבית דין הגדול, שומעים למלוה משום "עבד לווה לאיש מלוה" (ומדובר שידוע שהוא לווה לאפוקי אם טוען להד"מ שאז גם הלווה יכול לכופף לבי"ד הגדול).

2. כופין לדון בעירו בשאר דינים כאשר אחד תובע והשני נתבע, אולם כששני בעלי הדין תובעים אחד את השני יכול כל אחד מהם לכופף את חברו לבית דין הגדול.

3. יש חילוק בין מקום הועד לבין בית דין הגדול. לבית הדין הגדול (ובזמן הזה מסתבר שהחשוב שבדור נקרא בית דין הגדול) בין תובע בין נתבע יכולין לכופף ללכת לדון שם, ואילו למקום הועד (מקום קבוץ חכמים) הלווה אינו יכול לכופף את המלוה ללכת לשם, אולם המלוה יכול לכופף את הלווה משום "עבד לווה לאיש מלוה". הרא"ש מוסיף: "ויש שהיו רוצים לומר דב"ד הגדול דוקא נתבע מצי טעין ולא תובע. דחיישנן שיזמינו עניים את העשירים לדין לפני הנשיא שבארץ ישראל ויתנו להם כל תביעתם כדי שלא

¹ הסמ"ע (ס"ק ו) כתב שכונת הרמב"ם שאנו אומרים שרק לתובע יש זכות לכופף לילך לבית דין הגדול הוא דווקא במלוה ולוה או בניזק ומזיק או בנגזל וגזול כי מדובר בתביעות גדולות, אולם בתביעות קטנות כגון שותפים וכדו' אין לתובע יתרון על הנתבע ואינם יכולים לכופף זה את זה לבית דין הגדול ודינם בעירם. והנתיבות (ס"ק א) תמה על הסמ"ע מה נשתנה טענת שותף משאר תביעות, הרי אם טוען שיש ביד שותפו משלו ואינו רוצה להחזיר לו הוי כטענת גזלה. ולכן פירש שכונת הרמב"ם שזה טוען וזה טוען ואינם יכולים לכופף זה לבי"ד הגדול, היינו שטוענים על דבר שאין מוחזקים בו, כגון זה טוען של אבותי וזה אומר של אבותי, או האי אומר דידי והאי אומר דידי, או ששניהם מוחזקים כגון שניהם אוהזין, או מנה שלישי, שאין כאן תובע ונתבע אלא רק שניהם תובעים. אבל במקום שאחד תובע ואחד נתבע, כוחו של התובע עדיף מהנתבע, משום שהנתבע הוא מוחזק וכשאנו רוצה להחזיר הוי כגזילה. ובדרך זו כתב גם התפארת יעקב (ס"ק ב).

יצטרכו לילך לפני הנשיא". והרא"ש עצמו דוחה זאת משום שר"ת דקדק מלשון בה"ג שאם הלווה יכול לדרוש זאת כל שכן שהמלוה יכול.

3. שיטת הרשב"א

הרשב"א בתשובה (ז, תקכו) מחלק בין הלוואות לשאר דינים:

בשאר דינים שאינם הלוואות בין תובע בין נתבע יכולים לכוף לדון במקומם. ואילו בהלוואות יש חילוק בין בית דין הגדול לבית הועד: לבית דין הגדול, הנתבע יכול לכוף לילך לשם, ולגבי התובע נחלקו בה"ג ור"ת, בה"ג סובר שהתובע אינו יכול לכוף ואילו ר"ת סובר שאפילו התובע יכול לכוף. לבית הועד, גם בה"ג מסכים שיש לתובע זכות לכוף את הנתבע בהלוואות מטעם 'עבד לווה לאיש מלוה'.

ובתשובה אחרת (המיוחסות לרמב"ן סימן מז) הוסיף שאם הלוה אומר נלך לבית הועד כופין אותו ודן בעירו, ואפילו אם הלוה אומר נלך לבית הועד ואני אעשה כל ההוצאות הדרך משלי אין שומעין לו, שיכול המלוה לומר לו איני רוצה לטרוח. והוסיף, שאם היה בית דין יפה סמוך לעירם תוך שלש פרסאות או אם אין בעירם מי שיודע הדין, אף ללוה שומעין לומר נלך לבית דין היפה סמוך לנו.

פסיקת ההלכה

השו"ע (חו"מ יד, א) העתיק להלכה את לשון הרמב"ם, שבדרך כלל חייבים לדון בעירם, והיחיד שיכול לכוף ללכת לעיר אחרת הוא רק מלווה.²

והרמ"א הביא בשם י"א את דעת הרא"ש שאין חילוק בין תובע לנתבע וכל אחד יכול לכוף ללכת לבית דין הגדול. ושער המשפט, כתב על דברי הרמ"א:

"ונראה דאף לדיעה זו אין התובע יכול לכוף את הנתבע לילך לבית דין הגדול אלא בגוונא שיש להתובע עדים או ראייה שנראה לבית דין שיש ממש בטענתו אבל בטענה ריקנית אין מחייבין את הנתבע אף לילך לבית דין הגדול דהמוציא מחבירו עליו הראיה, וכ"כ הפרישה, דלא כמו שנראה מדברי הבית חדש".

הגר"א מבאר את מחלוקת הרמב"ם עם הרא"ש והרשב"א שנחלקו מה בא למעט הכלל של 'עבד לווה לאיש מלוה', לדעת הרמב"ם הדין הרגיל הוא שאם התובע והנתבע מאותה העיר אין האחד יכול לכוף חברו ללכת לבית דין הגדול, והכלל 'עבד לווה לאיש מלוה' בא לתת טעם מדוע המלוה יכול לכוף הלוה. אולם לדעת הרא"ש והרשב"א הדין להיפך, שבדרך כלל שניהם יכולים לומר שרוצים לבי"ד הגדול, והכלל 'עבד לווה לאיש מלווה' בא לתת טעם מדוע הלוה אינו יכול לכוף המלוה. ועיין בתפארת יעקב (ס"ק א) שמוכיח מלשון הגמרא שהעיקר כשיטת הרמב"ם.

למעשה, למרות שהרמ"א הביא דעה חולקת, הוא מיד סייג דבריו וכתב:

² אם המלוה רוצה ללכת לעיר אחרת שומעין לו מטעם 'עבד לווה לאיש מלוה', וכל זה אם המלוה רוצה לילך לשם במיוחד כדי לתבוע, אבל אם הוא ממילא הולך לשם מסיבה אחרת נחלקו הפוס' האם יכול לכוף הלוה ללכת עמו: הסמ"ע (ס"ק ח) והדרכי משה הביאו את המהרי"ק שאינו יכול לכופו, אולם הש"ך (ס"ק ה) כתב שאין לזה טעם, ופסק כב"ח שהמלוה יכול לכוף את הלוה אף כשיש למלוה ממילא דרך לשם. קצות החושן (ס"ק א) מביא את הסברא של המרדכי (סנהדרין תשט בשם ריב"א) ששומעין תמיד לתובע לכוף לילך לעיר אחרת ולא לנתבע בין בהלוואה בין בשאר דינים משום שחזקה שאין התובע מוציא מעותיו בחינם שהרי גם אם יזכה אין הנתבע מחויב לשלם לו הוצאותיו, אבל לנתבע אין שומעין משום שהוא רוצה לפזר מעות רק כדי להערים שהמלוה יתייאש ולא יתבענו. והקצות עושה הכרעה בין השיטות: במלוה ולווה פוסק כדעת הב"ח וש"ך שהמלוה יכול לכוף אפילו ממילא הולך לשם משום שעבד לווה לאיש מלוה, אולם בשאר הדינים פוסק כדעת הסמ"ע ומהרי"ק שהתובע אינו יכול לכוף אם ממילא הולך לשם. וכן פסק התפארת יעקב (ס"ק ג).

"וכל זה מדינא, אבל כבר נהגו בזמן הזה שכל זמן שיש בי"ד בעיר אין אחד יכול לכוף חבירו שילך עמו לבית דין אחר (מהרי"ק שורש כ"א), כי אין לנו עכשיו בית דין הגדול או בית הועד; ולכן לא יוכל לדחותו, אבל יכול לדחותו שלא לדון עמו עד יום שלישי, ומיד יבררו דיינים".

סיכום השיטות להלכה

כאשר התובע והנתבע הם מאותה העיר פסק השו"ע שכל אחד יכול לכוף חברו לדון באותה העיר (למעט מלוה), והרמ"א פסק שכל אחד יכול לומר שרוצה ללכת לבית הדין הגדול (למעט לווה). למעשה בזמן הזה, גם הרמ"א מסכים שאין לנו בית דין הגדול ולכן אם יש בית דין בעיר חייבים לדון באותה העיר.

מקרים חריגים

1. התובע הוא דמות המטילה אימה על הדיינים

במקרה ויש חשש שהדיינים יטו את הדין לטובת התובע, יש הצדקה לבקשת הנתבע להתדיין בעיר אחרת. הרמ"א (סעי' א) כתב כך:

"עשיר מוחזק ואלם בעירו, מוציאין אותו לדון בעיר אחרת, אף על פי שהבית דין שבעירו יותר גדול (בנימין זאב סי' תיח)".

הפתי"ש מביא בשם התומים מח' אחרונים האם רק אלם כפשוטו או אפילו אינו אלם אלא בעל השפעה בעיר כגון שגדול בחכמה או רוב בני העיר סרים למשמעתו.

והבית יוסף מביא את הכתוב בתשב"ץ (קטן סי' תקטו):

נשאלתי על אחד שהזמינוהו לדין גדולי העיר ופרנסיה אשר כל דברי העיר נחתם על פיהם והנידון אומר איך אדון בעיר הזאת והלא אימתכם מוטלת על הדיינים וגם טענותי יסתתמו לפניכם אמרתי כי טוב הדבר על הדיינים ועל הנידונים לילך במקום הסמוך. וכיוצא בזה ראיתי את רבי זקני שהתיר לנדיב רבי אליעזר שלא לבא לדין עם הנדיב רבי אברהם טרליויש מפני שהיה ראש העיר וכולם נשמעים אליו. ורבינו שמשון ב"ר אברהם התיר לחתנו הדר בטריויש שלא לבא בדין בטריויש מפני כיוצא בזה. וגם רבינו יהודה מפרי"ש עשה כן לה"ר יום טוב בן הנדיב ה"ר אליעזר. ואמרתי מזקנים אתבונן ומהם אלמוד, כי טובה צפרן של ראשונים מכריסן של אחרונים ויבררו דרך ישרה במקום הגון לנידונים כדי שיצא דין אמת לאמתו ואיש על מקומו יבא בשלום. שמואל בן הרב ה"ר אלחנן ז"ל עכ"ל.

העולה מן הדברים, שאם יש חשש שדייני בית הדין יטו את הדין מחמת שאימת התובע עליהם, הנתבע יכול לכוף ללכת לבי"ד בעיר אחרת.

2. תביעת מזכירות נגד תושב הישוב

עד עתה דנו בתביעה של יחיד מול יחיד, אולם מה הדין בתביעה של ציבור כנגד יחיד מאותה העיר. שער המשפט (יד ס"ק ב) מביא תשובת החכם צבי (סי' יד) שכתב:

"בקהל שתובעים ליחיד אף שלא מבני עיר... וגם אין יכול הנתבע לומר איני רוצה לדון לפני דייני העיר מפני שאימת הפרנסים על הדיינים כמו בעשיר מוחזק בעירו

שמוצאין אותו לדון בעיר אחרת, די שחילוק בין יחיד לרבים דרבים לא חשידי, ע"ש שהאריך בזה וכל דבריו נכונים".

ובפת"ש (ס"ק ה) כתב:

"וטעם החילוק שבין יחיד לרבים נלע"ד בשתי פנים, האחד דרבים לא חשידי כולי האי בגזלנותא לאיים ולפחד על הדיין, דוגמא לדבר אותה שאמרו [ר"ה כד ע"ב] בהיא בי כנישתא דשף כו', ועוד דאי מצרכת להו לרבים להרחיק נדוד בענייני עירם אין תקנה לציבור לעולם כו', והאריך קצת בזה על נידון דשם, ומסיים, ואיך שיהיה בנידון דידן די שחכמים הראויים לדון באלטונא והמבורג ואימת הקהל ק"ק ספרדים אשר בהמבורג לא תבעתם, הדבר ברור לתינוקות שמחויבים כל היחידים הרוצים לעקור דירתם להתדיין בכאן טרם צאתם, עיין שם עוד".

אולם בהמשך כתב:

"בתשובת שארית יוסף סימן מ' מבואר להדיא דאפילו יחיד עם רבים יוכל גם כן להוציאם אם יש ביניהם מי שאימתו מוטלת על הדיינים וצריכים לילך למקום הסמוך, והאריך שם לדחות ראיות החכם צבי בזה, ומסיק לדינא בנידון דידיה יכול היחיד לפסול דייני העיר לדון לו בעסק הצואה, אחרי שראשי החברה קדישא דעיר הנזכר הם עיקרי וראשי העיר וכל צרכי העיר נחתכין על פיהם ואימתן מוטלת על כל העיר ומכל שכן על הדיינים".

נמצא שהדבר נתון במחלוקת הפוסקים.

אולם כל החששות אינן שייכות לכו"ע בישובנו. בישוב כוכב יעקב אין לחברי ביה"ד קשר עם המזכירות, בית הדין הוא בלתי תלוי ומתנהל בצורה עצמאית על בסיס התנדבותי (ללא שכר לדיינים) ומממן את פעילותו ללא עזרת המזכירות או הועד המנהל. מאחר והתושבים אינם משלמים מיסים לקופת הישוב, אין למזכירות ממון ציבורי אלא היא משמשת בעיקר כצינור העברת כספים מהתושבים לחברת מקורות, וממשרד החינוך למוסדות החינוך וכדו'. ועל כן, אף שהדיינים חברי בית הדין הישובי הינם תושבי הישוב אין להם נגיעה מצד הנאת ממון לטובת המזכירות, ואינם צריכים לסלק עצמם. ובנוסף, ביה"ד הוא מקומי מטעם רב הישוב (שהינו 'נשיא' ביה"ד), ובסמכותו לתקן שידונו בכל ענייני הישוב, כפי שכתב ערוה"ש (חור"מ ז, כב):

"ואם עשו תקנה או שיש מנהג בעיר שדייני העיר ידונו על כל הדברים הנוגעים לעיר, דיניהם דין. וכן המנהג פשוט, ומימינו לא ראינו ולא שמענו שבעסק הנוגע לעיר לא ידונו דייני העיר. וכיון שהמנהג כן, הוי כקבלו עליהם, ויכולים הדיינים שבעיר לדון על כל ענייני העיר, וכמ"ש בס"ל ל"ז לענין עדות. מיהו, אם רואים שלפי נושא הענין מוטב יותר שידונו על פי דיינים אחרים, יעשו כן ולא ידונו דייני העיר".

3. הנתבע מעיר אחרת אך מעותיו בעיר התובע

הרמ"א כתב כך:

"התובע צריך לילך אחר הנתבע, אם הוא בעיר אחרת, אף על פי שבעיר התובע הבית דין יותר גדול (מהרי"ק שורש א'). ואפילו היה לנתבע מעות בפקדון בעיר התובע או בעיר אחרת, אא"כ יכול לעכב מעותיו בעירו אז צריך להודיע לנתבע

ואז צריך לדון במקום שמעותיו שם (ת"ה סימן ש"ה ופסקיו סימן סד). ועיין לעיל סימן ע"ג כתבתי אימת יכול לעכב מעותיו".

ובסי' ע"ג (סע' י) פסק השו"ע שבית הדין יכול להטיל עיקול על נכסי הלווה במידה ויש חשש שיבריח את הנכסים קודם זמן הגבייה, והרמ"א הוסיף:

"והוא הדין בכל מקום שנראה לבית דין לעכב מעות הנתבע (פסקי מהרא"י סי' ס"ד). ומזה נשתרבב המנהג לעקל המעות אף על פי שאין בו צורך כולי האי (ת"ה סימן ש"ה). ואם הנתבע מעיר אחרת, ונראה לבית דין שמן הראוי לעקל מעותיו של הנתבע, אם הם בעיר התובע וצריך הנתבע לילך ולדון בעיר התובע להוציא מעותיו (ועיין לעיל סי' י"ד). אבל אם נראה לבית דין שהנתבע ציית לו דינו בעירו, ולא גברא אלמא הוא, לא יעכבו לו מעותיו, אף על פי שהם בעיר התובע, אלא ילך התובע אחר הנתבע (מהרי"ו סי' ל"ד, וקנ"ה). וכשנראה לבית דין לעכב המעות, צריכין להודיע לנתבע".

4. העסק שעליו הדיון נעשה בעיר התובע

דברי הרמ"א עד כאן אמורים, לגבי תובע ונתבע שאינם בני אותה העיר ויש בעירו של התובע ממון של הנתבע שאז בית הדין צריך להפעיל שיקול דעת האם יש צורך להטיל עיקול על הנכסים. אולם אם הם היו בני אותה העיר וההלוואה התרחשה באותה המקום, כתב הרמ"א שם כך:

"מי שהיה דר בעיר עם המלוה, ויצא משם והניח ממנו בעיר שיצא משם, יכולים התובעים לכופו לדון עמהם בעירם, שלא יהא כל אחד ואחד לזה והולך למדינת הים. ובית דין מודיעין לו תחילה (תשובת הרשב"א אלף קמט)".

דברי הרמ"א מוסכמים על פוסקים רבים (ריב"ש סי' שנג, ומהרש"ך ח"ב סימן רכט, שו"ת הרשב"א ח"א סימן אלף קמ"ט וח"ב סימן ק"ה ושם סימן שד"מ, ובשו"ת מהרשד"ם חו"מ סימנים ק"ג, שפ"ו), לפיהם כשהעסק שעליו סובב הדיון נעשה בעיר התובע ואחר כך יצא הנתבע לעיר אחרת עליו לחזור להתדיין במקום הראשון, והיינו מהטעם שכתב הריב"ש שלא יהא כל אחד ואחד נוטל מעותיו של חברו והולך ויושב במדינת הים. וכך מפורש בתשובת הרשב"א בח"א שם שזה טעמו, אך כשהנתבע מעולם לא היה דר בעיר התובע ודאי לכל הדעות צריך התובע ללכת אחריו לעירו. והגרי"נ מלצר (הישר והטוב חלק יא עמ' רנט) ביאר שהסברא היא משום שהנתבע מוחזק בגופו ואי אפשר להכריחו להתדיין אצל מי שאינו רוצה, ולכן מקום הדיון צריך להיות במקום הנוח לו ביותר ולא היכן שנמצאים נכסיו. ברם, אם העסק שעליו סובב הדיון נעשה בעיר התובע ואחר כך יצא הנתבע לעיר אחרת עליו לחזור להתדיין במקום הראשון, משום הטעם האמור שלא יהא כל אחד ואחד נוטל מעותיו של חברו והולך ויושב במדינת הים.

5. התובע מוחזק בממון הנתבע

סיבה נוספת לכופף את הנתבע להתדיין בעיר התובע, הוא במקום שהתובע מוחזק בממון של הנתבע. על דברי הרמ"א שהתובע צריך לילך אחר הנתבע אם הוא בעיר אחרת, הביא שער המשפט (ס"ק ב) מתשובת חכם צבי (סי' יד) שפסק:

"קהל שתובעים ליחיד אף שאינו מבני עירן כיון שהיחיד צריך ליתן להם משכון קודם שירד לדין (כדאיתא בסי' ד'), אם כן הם חשיבי כמוחזקים והנתבע צריך לדון בעירם לפני דייני העיר".

דיני תורה הנפוצים בתוככי הישובים הם דיני משכיר ושוכר והמשכיר מחזיק בידו צ'ק ביטחון, למרות שהנתבע כבר עזב את הישוב ואינו נחשב לבן הישוב, עדיין עליו לחזור ולהתדיין בבית דינו במקומו של התובע, הן משום שהתובע מוחזק בממונו והן משום הנושא התביעה היינו השכירות נעשתה בעיר התובע. ואף בדין שבין מזכירות הישוב לתושב שעזב למקום אחר, יכולים לכופו לדון בישוב מהטעמים האמורים, דהיינו העסק שעליו סובב הדיון נעשה בישוב, ובנוסף המזכירות מחזיקה בצ'ק ביטחון של התושב. (ואף שצ'ק ניתן לביטול עדיין ניתן לתבוע בהוצל"פ וחובת הראיה על בעל הצ'ק).

ענף ב: בית דין קבוע בעיר או זבל"א

עד עתה ראינו שאם התובע והנתבע גרים באותה העיר הם חייבים להתדיין באותה העיר. אולם יש לשאול, האם הנתבע מחויב להסכים להתדיין בבית הדין הקבוע של העיר או שרשאי לומר שרוצה לעשות בית דין במתכונת זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד (זבל"א).

שנינו בברייתא בגמ' (סנהדרין ד ע"א):

"תנו רבנן: דיני ממונות בשלשה. ואם היה מומחה לרבים דן ואפילו יחידי".

התוספות (ה. ד"ה דן) כתבו שמומחה דן אפילו יחידי ויכול לכוף את האדם בעל כרחו שהרי אם קבלוהו עליהם מרצונם אפילו שאינו מומחה יכול לדונם ומה החידוש במומחה. ומכאן שסתם ג' יכולין לדון את האדם בעל כרחו כשאינו רוצה לבא לבי"ד, שהרי ג' במקום יחיד מומחה קיימי. אולם למסקנה זו יש סתירה ממקום אחר, המשנה (שם כג ע"א) אומרת "זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד", ומשמע שדנים את האדם דווקא מדעתו ולא בעל כרחו?

מתרץ התוספות, שתלוי מה הוא אומר: אם אומר לא אדון לפני זה אלא לפני זה, שומעין לו ועושים זבל"א, אבל אם אומר שלא יבא כלל לבי"ד או אם מדובר בלווה ואינו רוצה לדון כלל בעירו כופין אותו ודנים אותו בעל כרחו.

מסקנת התוס' נפסקה להלכה בשו"ע (חו"מ ג, א), שכתב:

"אין בית דין פחות משלשה. וכל שלשה נקראים בית דין, אפילו הדיוטות; והם דנים את האדם בעל כרחו, אם הנתבע מסרב לירד לדין או שאינו רוצה לדון עם התובע בעירו; אבל אם רוצה לדון עמו בעירו, אלא שאינו חפץ בשלשה שבירר התובע, אז זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד".

ויוצא מדברי מרן השו"ע, שהנתבע אינו יכול לומר שרוצה ללכת לדון מחוץ לעיר אלא כל בית דין של שלושה דנים אותו בעל כרחו. ברם, אם הוא מסכים לדון בעיר אך אינו חפץ בשלושה שברר התובע, הוא רשאי לעשות זבל"א (זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד).

פסיקת הרמ"א

השו"ע התייחס למקרה שמדובר בשלושה שברר התובע, אולם לא כתב מה הדין כשיש בעיר בית דין קבוע האם גם אז רשאי הנתבע לעשות זבל"א. הרמ"א מגיה על השו"ע וכותב זאת במפורש:

"ונראה לומר דווקא בדיינים שאינם קבועים, אבל אם דיינים קבועים בעיר, לא יוכל לומר: לא אדון לפניהם אלא בזה בורר, וכן נוהגין בעירנו".

כך כתבו גם התוספות יו"ט (סנהדרין פ"ג מ"א):

"ומיהו בהא מודינא, כשיש בי"ד קבוע בעיר דלא מצי למדחי ליה הנתבע לתובע לדון בזבל"א לפי שמפני כן קבעו בית דין".

דברי הרמ"א הובאו להלכה בספר ערוך השלחן (חו"מ ג, ג) שכתב, לגבי "זה בורר לו דין אחד וזה בורר לו דין אחד, זהו דווקא בדיונים שאינם קבועים בעיר אבל אם יש דיונים קבועים שנתמנו מהעיר אין ביכולתו לומר לא אדון בפניהם".

החזון איש (סנהדרין טו, ז) מבאר את דברי הרמ"א בשני אופנים:

א. דין דיונים קבועים בעיר אינו מדינא דגמרא אלא הוא תקנה של בני העיר לגדר בפני עושה עוולה שלא ימצאו דרך להשתמט מן הדין.

ב. דין דיונים קבועים בעיר הוא מעיקר הדין, שכל שבני העיר קובעים בית דין כחובתן אינו נכון שבני העיר עצמם לא יהיו נזקקין להם, וגם יש בזה משום כבוד בית הדין.

הב"ח בתשובה (ישנות סימן נט) נשאל בדין חכם בעיר והנתבע אינו רוצה לבא לפניו לדון אלא רוצה לדון בזבל"א וזבל"א, וכתב שלמרות שלא נמצא בדורותינו מומחה לרבים:

"מכל מקום אם אינו נמצא בעיר חכם גדול ממנו יכול החכם לצרף אליו עוד ב' ולכוף את הנתבע לדון לפניו אם על פי שהנתבע רוצה לדון בזבל"א וזבל"א, ובעלמא בג' הדיוטות אין להם כח לכוף בכה"ג מכל מקום כיון שהוא חכם שאין כמוהו בקהל שבו התביעה יכול לכופו. ואף שהנתבע מבקש לדון לפני הדיוטות בזבל"א הני הדיוטות חשובים כמאן דליתנהו הכא לגבי החכם והוי ליה כאילו אומר לא אדון לפני שום אדם, ויכול החכם להצטרף עם שנים לדונו בעל כרחו". ואחר כך הוסיף הב"ח וכתב "וכל זה בדליכא דיונים שנתמנו מפי הקהל אי נמי שהדיונים הם נוגעים או פסולין לדון והחכם גם הוא לא קבלוהו עליהם אז הוי דינא כדכתבי, אבל אם קבלוהו הקהל לחכם לדיין פשיטא דאינו יכול להשמט ממנו אפילו מקטן לגדול, וזה ברור ופשוט".

כך כתב גם הנחלת צבי (חו"מ סי' יד):

"אמנם נראה ליישב על פי דברי תשובת שב יעקב שהבאתי בפת"ש סוס"ק הנזכר ה' שמחלק בין אם התובע הוא מאותה מדינה או לא, ובזה באו דברי התשב"ץ בדיוק היטב. שכתב נשאלתי על אחד שהזמינוהו לדין גדולי העיר כו' דמשמע שגם אותו האחד הוא מאותה העיר ומסתמא היו דיונים קבועים שם לכל ריב אשר יהיה ביניהם ולכן מדינא אין יכול לעכב לידון בעיר הזאת, על כן כתב רק כי טוב הדבר..".

וכן איתא בתשובת המהרש"ם (ד, יז) שהביא דברי הרמ"א, וכתב שהדין של דיונים קבועים הוא דוקא בבי"ד של שלושה דיונים, ולא בקבלו עליהם הקהל דין אחד שאז אינו יכול לכופו.

שיטת השו"ע

לעיל כתבנו שהשו"ע לא מתייחס במפורש לבית דין קבוע בעיר, ועל כן יש מקום לומר שמא זו מחלוקת שו"ע ורמ"א, ולפי הספרדים יכול הנתבע לומר קים לי כמרן שאינו רוצה לדון בבית דין הקבוע אלא לעשות זבל"א. בשו"ת יביע אומר (חו"מ ז, ב אות ד) דן האם נתבע ספרדי יכול לומר קים לי כדעת הרמ"א נגד מרן שקבלנו הוראותיו, והעלה שאם שניהם בני ספרד אין אחד מהם יכול לומר קים לי נגד מרן, ואם הנתבע מבני אשכנז בוודאי שיכול לומר קים לי נגד מרן. ואילו במקרה שהתובע אשכנזי והנתבע ספרדי,

והנתבע טוען שפטור משום שקים לי כרמ"א, יש מחלוקת אחרונים של החקרי לב (ח"מ א, קנ) עם המהרי"ט אלגאזי בשו"ת שמחת יום טוב (סי' ל דף קיג ע"ב). לדעת החקרי לב הנתבע הספרדי אינו יכול לומר קים לי נגד מרן, אולם לדעת השמחת יום טוב ועוד אחרונים (גינת ורדים חו"מ ה, יז) הנתבע הספרדי היושב בארץ ישראל שפיר מצי לזכות בטענת קים לי אפילו נגד מרן, משום שאין סברא לומר שבני א"י קבלו עליהם סברת מרן לחייב את עצמם בכל צד, שאם יהיה בן חו"ל מוחזק, זוכה בטענת קים לי אפילו נגד מרן, ואם יהיה בן ארץ ישראל מוחזק לא יוכל לזכות בטענת קים לי נגד מרן, שבאמת כל כיוצא בזה לקתה מדת הדין. והגרע"י פוסק כדעה שיכול לומר קים לי נגד מרן במקרה כזה, ומסכים עם מסקנת ספר יש מאין (ח"ב חו"מ יג אות ג) שכתב:

"אם הנתבע ספרדי, ומרן מחייבו, והרמ"א פוטרו, והתובע אשכנזי, לדעת המהרי"ט אלגאזי יכול הנתבע לומר קים לי כהרמ"א שפוטר, דבכה"ג לא קבלנו דעת מרן, כדי שלא יהיה עלוב תמיד, והחקרי לב חולק, ולפי ענ"ד נראה שכיון שבנידון דידן כי יהיבין לאשכנזי התובע הרי הוא גוזלו בודאי לדעת הרמ"א שקיבל עליו הוראותיו, נימא מאי חזית, והיכא דקיימי זוזי ליקום. ואי משום לתא דאיסורא, נימא כמו שכתוב בר"ה (כח ע"ב) אם נתת עברת על בל תוסיף בקום ועשה, וכשלא נתת עברת על בל תגרע ולא עשית מעשה בידיך, הילכך שב ואל תעשה עדיף. והכא נמי דכוותה. ולכן אנו יכולים לשתק את התובע האשכנזי מלתבוע נגד רבותיו, כי יש לומר שמעת שקיבלו עליהם דעת הרמ"א נתחייבו שלא לתבוע ממון נגד סברתו, גם יש לומר שמעיקרא כשקיבלו עליהם דעת הרמ"א מחלו תביעות ממון שהן נגד סברתו".

נחזור לעניין שלנו, היביע אומר כתב באופן כללי ולא התייחס לנידון שלנו, אולם הרב ברוך שרגא בשו"ת והיה העולם (חו"מ סי' לז), כתב שעל פי הכלל היוצא מתשובת היבי"א יוצא שאם הנתבע ספרדי ורוצה להתדיין בב"ד קבוע ואילו התובע אשכנזי ורוצה בזבל"א, יכול הנתבע הספרדי להכריחו להתדיין בב"ד קבוע משום שהאשכנזי לא יוכל לטעון כנגד רבותיו. וכל זה נשען על פי הבנתו שדעת מרן השו"ע היא לחלוק על דעת הרמ"א, שהנתבע יכול לומר זבל"א אפילו כשיש בעיר בית דין קבוע.

אולם לפי ענ"ד באמת אין שום הכרח לכל זה, משום שמרן השו"ע לא גילה דעתו בשום מקום מה הדין כשיש בית דין קבוע בעיר, השו"ע התייחס למקרה שמדובר בשלושה דיינים שברר התובע, אולם לא כתב מה הדין כשיש בעיר בית דין קבוע האם גם אז רשאי הנתבע לעשות זבל"א. לפי שורת ההגיון ומדקדוק מלשון מרן נראה, שדווקא כשהתובע ברר ובחר את שלושת הדיינים יש זכות לנתבע לומר שרוצה זבל"א, אולם במקרה ויש בעיר בית דין קבוע שלא התובע בחר אותם הנתבע אינו יכול לומר שרוצה זבל"א. וזו גם הסיבה שהרמ"א לא הביא דעתו בלשון יש אומרים אלא כהמשך דברי השו"ע, ומשמע שלא ראה בדבריו מחלוקת עם השו"ע בדבר זה. ולכן תימה גדולה היא מדוע לעשות מחלוקת במקום שאין צורך, ועוד ששורת ההגיון מחייב לומר שאין מחלוקת.

ומכל מקום, גמרנו אומר לחפש ולבדוק כיצד פסקו חכמי ספרד בעניין זה במהלך הדורות.

פסיקת הפוסקים הספרדים

בתשובת המבי"ט (א, רפ) דן בנושאים אלה, וכתב:

"...ולכו"ע נראה לי דאי איכא בי"ד מומחה קבוע בעיר אחת אין אחד מן הבעלי דינין יכול לומר לחבירו שלא מרצון חברו תברור אתה ואברור אני אם אינו גדול מבי"ד שבעיר אלא ילכו לבי"ד שבעיר.... הכלל היוצא מדרך זה דכל שיש ב"ד קבוע

מומחה בעיר אין לוח יכול להשמש בבירור אלא כשהוא גדול מהבי"ד הקבוע המומחה שבעיר וכן אפילו יש בי"ד אחר גדול קבוע בעיר כל אחד מהם יכול לכוף לחברו ללכת לגדול ולא לבירור. ודברי הסמ"ג הן כשאין השני בתי דינין קבועין וכמו שכתבתי למעלה".

בספר פרי האדמה לרב רפאל מיוחס (ח"מ סי' יג) כתב: "ברירת הדיינים זה בורר לו וזה בורר לו וכו', אם לא יש בית דין קבוע מכוללות העיר אזי יכולים לברר". והחיד"א בברכי יוסף (ח"מ סי' יג דין א) כתב: "אחד מבעלי דין וכו' שברר זה אחד וכו' קהל שנהגו שלא להושיב דיינים קבועים רק על פי זבל"א וזבל"א ואב"ד הוא השלישי אין לשנות מנהגם כלל. שבות יעקב ח"ב בחשן משפט סי' קמג", ומשמע מהחיד"א שאם נהגו להושיב דיינים קבועים אינו יכול לעשות זבל"א. ובספר קנין גוף וקנין פירות (ח"מ ח"א הל' בית דין סע' ד) לרב נתן עמרם כתב: "דין אם הם דיינים קבועים בעיר לא יוכל לומר לא אדון לפנייהם אלא בזה בורר". ובספר ארץ חיים סתהון (ח"מ יג ס"א) לרב חיים בן מנשה המביא את מנהגי א"י הביא את פסק הרמ"א, ואת הפוס' הנ"ל שמנינו עד כאן, ופסק כמותם.

כך פסק גם בספר נתיבי עם (עמ' תר) לרב עמרם אבורביע. כך גם כתב הרב חיים דוד הלוי הרב הספרדי הראשי לתל אביב-יפו בספרו דבר המשפט (ח"ג פרק ז הל' א), שברור שאין צד אחד יכול לכוף את השני להתדיין בזבל"א כשיש בית דין קבוע בעיר אלא רק מתוך הסכמה הדדית (והעלה שזבל"א בהסכמה הדדית עדיפה מכפיה לבי"ד קבוע, שבזבל"א יצא הדין לאמיתו שיחשוב שנעשה לו דין הוגן ויהיה ציית דינא, ולא כמשפטי עוזיאל ח"מ סי' א' אות י' שכתב שאם יש בית דין קבוע בעיר אין רשות לבעלי הדין לעשות זבל"א בשום אופן).

ובספר דיני ממונות לרב עזרא בצרי (ח"א הל' דיינים פ"א ה"א עמ' שלז) כתב שהנתבע יכול לומר שרוצה זבל"א, והוסף: "ודוקא בדיינים שאינם קבועים אבל אם דיינים קבועים בעיר לא יוכל לומר לא אדון לפנייהם אלא בזה בורר". ועיין גם בספר הבית היהודי (ח"ד עמ' 48) לרב אהרן זכאי שהביאו להלכה.

שוב ראיתי בספר "סדר הדין בבית הדין הרבני" (ח"א עמ' 232) שכתב: "גם אצל הפוסקים הספרדים פשט המנהג לתת מעמד מועדף לבית דין קבוע שבעיר, גם אם יש בית דין גדול הימנו", ובהערה הפנה לקובץ פוסקים על ח"מ (יד, א עמ' רע"ד). ובשולחן ערוך הקצר (חלק ח' ח"מ, הל' זבל"א עמ' ט הערה כה) להרב יצחק רצאבי כתב: "עיינן הגהת רמ"א וביאורי מהרי"ן על חושן משפט דף ק"ס שכן מוכח נמי מלשון מרן גופא, ושכן היא דעת הטור והרמב"ם ורדב"ז וסמ"ע וכנסת הגדולה יעויין שם, ובמה שהוסיף מהרי"ן עוד שם בדף קע"ג, ושכן כתב הבית יוסף בסימן י"א בשם בעל התרומות. וכן כתב עוד שם בדף קע"ה ד"ה יבררו דיינים. ושם בדף קע"ג מפורש מה שהעלינו שזה אפילו יש גדולים מהם בעיר יעו"ש. ולפי זה מה שסיים הרמ"א בהגהה שם בסימן ג' וכן נוהגים בעירנו' דמשמע דוקא שם, הוא לאו דוקא, ואדרבה נראה שדין זה מוסכם, רק כפי הנראה היה מצוי הדבר בעירו ונסתייע ממנו".

העולה מכל האמור

אין שום הוכחה או ראיה שהשו"ע חולק על הרמ"א בענין בית דין קבוע, ואף לו יהי כן שחולק עליו, הנה הסכמת פוסקי ספרד במהלך הדורות על פי מנהג הספרדים היה כדברי הרמ"א, ומשמע שקבלו דבריו או שכך היה המנהג עוד קודם תקופת מרן. יהיה איך שיהיה, יוצא לדינא כאשר יש בית דין קבוע בעיר ושני

הצדדים מאותה העיר אין הנתבע יכול להישמט ולומר שרוצה לעשות ב"ד של זבל"א, והדין נכון הן לספרדים והן לאשכנזים.³

האם כשיש ב"ד קבוע יכול התובע לומר שרוצה זבל"א או ב"ד בעיר אחרת

המהרא"ל צונץ בתשובה (חו"מ סי' כג) הסתפק האם לדעת הרמ"א ההגבלה שכתב שכשיש ב"ד קבוע חייבים להתדיין בעירם היא רק על הנתבע או אף על התובע, והשב יעקב (סי' א) כתב בכירור שאף התובע אינו רשאי להישמט ולומר שרוצה ללכת לב"ד בעיר אחרת. וגדולה מזו כתב בעבודת הגרשוני (סי' יז), שאף באופן שאין ב"ד בעיר זו עדיף שילכו לב"ד בעיר אחרת מאשר יעשו זבל"א בעירם.

ובספר באר שלמה (סי' ג סע' א) לרב שלמה בן אליהו בארי כתב שאם יש בעיר דיינים קבועים גם התובע אינו יכול לעשות זבל"א, שאף על פי שמצינו בכמה עניינים שיש לתובע זכויות יתר בקביעת מקום המשפט (שו"ע חו"מ יד, א), הכא לא חילק הרמ"א בכך. ונמצא שרוב הפוסקים סוברים שבית דין קבוע תמיד עדיף מבית דין של זבל"א.

וביסוד המחלוקת ביאר הגר"צ גרטנר (דרכי הוראה ח"ח עמ' קפא), שלדעת מהרא"ל צינץ זבל"א הוא המובחר שבצורות ואופני הדיון או עכ"פ שאינו נופל במאומה ממעלת ב"ד קבוע וכריהטא דמאמר הגמרא סנהדרין בג ע"א מאי שנא דעבדי הכי אמרי במערבא משמיה דרבי זירא מתוך שזה בורר לו דין אחד וזה בורר לו דין אחד ושניהן בוררין להן עוד אחד יצא הדין לאמיתו. וטעם הרמ"א שכתב שזבל"א הוא דווקא בדיינים שאינם קבועים אבל אם דיינים קבועים בעיר לא יוכל לומר לא אדון לפנייהם אלא בזה בורר, זה בהכרח שהוא מטעם תקנת הקהילה ומשום השמטה. אולם דעת רוב קדמוני האחרונים שב"ד קבוע תמיד עדיף מב"ד של זבל"א, ומעיקר הדין ולא מן התקנה. וטעמם, שהנה זה ברור דגם בב"ד קבוע יצא הדין לאמיתו לא פחות מב"ד של זבל"א והטעם שסתם דין שמעמידו הציבור אמור להיות הגון וחכם בחכמת התורה וראוי להיות דין. ועוד זאת שלסתם ב"ד קבוע מעלה אחת וגדולה שאינה מצויה בסתם ב"ד של זבל"א, ככל שמתרחק ומתנתק הקשר והזיקה בין דין לבע"ד מתקרב ומתחזק הסיכוי והאפשרות ליציאת הדין לאמיתו, ונהפוך הוא ככל שמתקרב ומתחזק הקשר שביניהם מתקרבת ומתחזקת הסכנה והחשש לעיוותי וקלקולי דין למיניהם. ועל כן סתמא דמילתא שב"ד קבוע עדיף על ב"ד של זבל"א.

נתבע שרוצה להתדיין בעיר התובע

בשו"ת אבני חפץ (סי' קא) הביא את הסברא הנ"ל שהנתבע מוחזק בגופו ואין לכפותו להתדיין בבית דין שאינו רוצה, ועל פי זה וגם מראיות נוספות כתב האבני חפץ שם שאם תבע חברו לדין לפני בית דין בעירו של הנתבע, והנתבע אומר שאינו רוצה להתדיין שם כי אם בבית דין שבעיר התובע יד הנתבע על העליונה

³ לאחר פרסום מאמר זה, זכינו לקבל הערותיו של מייסד האיגוד הרה"ג ברוך פז שליט"א, שהסכים למסקנה כאן, וכתב כך: "בית דין קבוע למחבר. המחבר לא הביא דין ערכאות של סוריא, שזה המקור לפסיקת הרמ"א בסימן כב וסימן ג הנ"ל, ואם כן היה מקום לומר שהוא לא סובר כלל ענין של המחזהו רבים עליהם, כמו שהרב ניר שליט"א שאל במאמרו. מיהו נראה שאפילו אם נאמר שהמחבר לא פסק ענין ערכאות של סוריא, אין סיבה לומר שהמחבר לא יסכים עם דברי הרמב"ם הנ"ל בפירושו, שמומחה לרבים שהעמידו אותו עליהם רוב או כל זקני העיר דינו כקבלת רשות באותו מקום ויכול לכוף לבא לפניו ואם כן אי אפשר להשמט לבית דין אחר או לבית דין בעיר אחרת. ומה שהרמ"א כתב "ונ"ל..." משמע שהמחבר חולק על דבריו י"ל שזה בערכאות של סוריא שאינם מומחים אבל במומחים אין מי שחולק שקבלו עליהם רוב זקני העיר מועיל שחייבים לדון לפניו. ובוה נראה שמסקנת הרב ניר שליט"א נכונה וצודקת שגם למחבר אי אפשר להשמט מבית דין קבוע בעיר אם הם מומחים. ואע"פ שהיום אין לנו מומחה לרבים כמו שהרמ"א כתב בסימן ג.ב היינו לכוף יחידי. אבל כל דור ודור ודורשו ולכן נראה שמי שקיבל הסמכה מהרבנות הראשית בדיינות דינו כמומחה לרבים ולכן יועיל לו קבלת רוב זקני העיר לעשותו בית דין קבוע גם למחבר."

גם בזאת. כי הטעם שהולכים אחר הנתבע הוא כנ"ל שאדם מוחזק בגופו שלא להכריחו לעשות שום מעשה נגד רצונו בלי ראייה ברורה שהוא חייב בכך וכיון שכן זכותו לבחור באיזה מקום שרוצה להתדיין גם אם אין זה בעירו, ובלבד שלא יגרום הדבר לתובע טרחה יתירה והוצאות שאינן חייב בהן וכגון שאומר הנתבע שהוא רוצה להתדיין בעיר אחרת שאינה של אף אחד מהם.

שני בתי דין בעיר אחת

מה הדין כאשר יש בעיר יותר מבית דין אחד. הרמ"א בהלכות דיינים (ח"מ יד, א) כתב 'התובע צריך ללכת אחר הנתבע אם הוא בעיר אחרת' ולא פירש כלל מה הדין כששניהם בעיר אחת: האם גם אז צריך ללכת אחר הנתבע להתדיין עמו בכל בית דין שירצה באותה העיר או שהנתבע הוא שחייב לבוא לפני בית הדין שבחר התובע באותה עיר, או אולי נחשב הדבר כאילו כל צד בירר בית דין אחד וצריכים שני בתי הדין לברור דיון או בית דין שלישי שיצטרף אליהם כולם ביחד כדין זבל"א וזבל"א וכו'.

דעת התומים (יד ס"ק ב) והנתיבות (שם ס"ק ג) שאם יש שני בתי דין בעיר אחת יכול הנתבע לומר לביה"ד פלוני קאזילנא, ומסביר הנתבע"מ שהנתבע הוא מוחזק. אולם דעת החכם צבי (סי' יד) שבעיר אחת הולכים אחר התובע. ובשו"ת ציץ אליעזר כתב שמה שכתב רמ"א בחו"מ סימן ג' סעיף א' שאם יש דיינים קבועים בעיר לא יוכל הנתבע לומר לא אדון בפניהם אלא בזבל"א, זה דווקא שאין עוד ביד קבוע אבל כשיש ביד קבוע נוסף יכול לדחותו לבי"ד הקבוע השני. והטעם, כתב בשו"ת שיבת ציון (סימן צח):

"מדינא דגמרא אין כח להתובע לכופ את הנתבע שילך אחריו לבי"ד אחר אשר הוא שוה לבי"ד של הנתבע בלי טענה ואמתלא, ובזה בודאי הנתבע מוחזק בעצמו ובגופו, ואין כח ביד התובע להטריח את הנתבע לטלטל בטלטולא דגברא הקשה, וגם מדינא דש"ס ומדינא דאורייתא צריך התובע לילך אחר הנתבע מאחר שבתי דינים שונים בתואר ובקומה ואין יתרון לבי"ד זה מבי"ד אחר"⁴.

סברא זו, מובאת בתשובת מהרי"ט (ח"ב אה"ע סי' כז), שכתב:

"ונראה דהיינו טעמיה ז"ל, דלעולם מספקא לא מחייביה שבועה כגון בספקא או בפלוגתא דרבנותא כדכתב הרא"ש ז"ל ובסוף פרק הכותב דכיון דאיכא פלוגתא דרבנותא לא משבעין ליה מספקא. וטעמא דכשם שהאדם מוחזק בממונו ואין להוציאו אלא בדבר הברור, כך אדם מוחזק בגופו שאינו נשבע אלא אם כן הוא דבר ברור שחייב בשבועה".

בית הדין ביישוב כוכב יעקב

כתבו הפוסקים שיש מצוה רבה להעמיד בית דין בכל אתר ואתר, ובלבד שבית הדין יהיה לדעת אנשי העיר. כך כתב הרשב"א בתשובה (ב, רצ):

"שורת הדין: אי אפשר להעמיד דיינים שאינם מומחים, שלא מדעת בעלי הדין... על כן, צריכים אתם למנותם, לדעת אנשי העיר, ואף על פי שאינם בקיאים, שהכל לפי השעה, וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ואם קבלום עליהם אנשי העיר, מותר, ואין

⁴ המשך דבריו: "ובזה לא שייך לומר עבד לזה לאיש מלוה שיהיה כח ביד המלוה להתל בהלוה לטלטלו ממקום למקום, ואם שיש עליו תביעות ממנו ומשועבד לו מ"מ אין עליו שיעבוד גופו שילך אחריו, ורק בטענת נלך לבי"ד הגדול שיש להתובע אמתלא לומר שיהיה לו פסידא דממונא אם ידין עמו בבי"ד קטן וחייש שמא יטעו בדין לפי פי' הרמב"ם או שיהיה בוש ויודה כפירש"י בזה אמרינן עבד לזה לאיש מלוה להסיר מעליו חשש פסידא אבל בלי שום אמתלא הדין דין אמת מעולם שהתובע צריך לילך אחר הנתבע".

אחד מהם יכול לפסלן. דהיינו ערכאות שבסוריא, ותנן בפרק זה בורר (סנהדרין כג, א): "זה פוסל דיינו של זה; דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: אימתי? בזמן שמביא ראיה, שהן קרובין או פסולין. אבל אם היו כשרין, אינו יכול לפסלן". ואקשינן בגמ': זה פוסל דיינו של זה, כל כמיניה דפסיל דייני! ואוקמא רבי שמעון, "בערכאות שבסוריא. והכי קאמר: אם היו כשרין, נעשו כמומחין מפי בית דין, ואין יכול לפסלן". שלא כל הימנו, שיפסול דין שהמחווה רבים עליהם. ומכל מקום, צריך לבדוק אחר אנשים כשרים, יראי אלהים, שונאי בצע, ואנשי מביני מדע".

הרמ"א בהגהתו לשו"ע (חו"מ ח, א) הביא את דברי הרשב"א להלכה:

"ועיירות שאין בהם חכמים הראויים להיות דיינים, או שכולן עמי הארץ, וצריכים להם דיינים שישפטו ביניהם שלא ילכו לפני ערכאות של עובדי כוכבים, ממנים הטובים והחכמים שבהם (לדעת אנשי העיר), אף על פי שאינם ראויים לדיינים, וכיון שקבלו עליהם בני העיר אין אחר יכול לפסלן".

הרי מכאן, שבית דין שנבחר ע"י הקהל בכוחו לכוף ולפסוק את הדין.

המאירי (סנהדרין כג ע"א) מעמיד את המשנה האומרת שזה בורר לו אחד וזבל"א בדיינים ש"אינם מומחין אלא שרבים קבלום עליהם במומחין. ואילו קבלום כל בני המדינה דרך כלל אומר אני שאין כאן טענה אלא שלא קבלתם כלל המדינה אלא רבים מאותן בני אדם שבה". יוצא לפי המאירי, שבי"ד קבוע נחשב רק בי"ד שכל בני המדינה קיבלוהו ולא סגי ברבים מאותה המדינה.

בעדות חתומה על ידי חברי בית דין ירושלים לדיני ממונות ובירורי יוחסין (הודפסה בפסקי דין ירושלים ח"ט עמוד ט) נאמר:

"זכינו אמש אור לי"ב אייר תשס"ג להיכנס אל מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א ושאלנו לדעתו מה נקרא 'בית דין קבוע שבעיר', ושמענו דברים ברורים: 'אם הבית דין התקבל ע"י הציבור של העיר, והוא יושב ודן בקביעות המציאות, קבוע שזה נקרא בית דין קבוע שבעיר'. והוסיף הכותב שם שלשון החלטה זו נכתב אחר שמיעתה על ידי חברי בית הדין והייתה למראה עיניו והסכים עליה לפרסמה".

הרי מפורש בפסק הנ"ל שכדי שבית דין יהיה בגדר 'בית דין קבוע שבעיר' לא די שהוא יושב ודן בקביעות אלא צריך גם שבית הדין התקבל ע"י הציבור של העיר. ובקובץ הישר והטוב (חלק יא עמ' רסח) הרי"ג מלצר כתב שאין כוונת הגריש"א לדין הרמ"א על בית דין קבוע אלא רק בנוגע לדיינים קבועים בעיר, עיין שם.

ובספר דיני הבוררות (שער חמישי פרק ו' עמ' שג) לרב יעזר אריאל כתב:

"אם יש מנהג קבוע בעיר שהרב ממנה את הדיינים בבית הדין לממונות, הדין פשוט שיש לבית הדין מעמד של בית דין קבוע. כי כל רב שנבחר ע"י הציבור פועל על פי המנהג המקובל על הציבור, שהרבנים הנבחרים ממנים בית דין קבוע על דעת עצמם. ואפילו אם קודם בואו של הרב לא הוקם בית דין לממונות והרב החדש מקים בית דין על דעת עצמו, הגאון רבי יצחק קוליץ זצ"ל הראב"ד לירושלים, אמר לי שאם רב העיר ממנה דיינים לבית הדין לממונות, יש לבית הדין הזה מעמד של בית דין קבוע. נימוקו הוא, שחובתו וסמכותו של הרב היא לפסוק לציבור בשאלות של דיני ממונות, כשם שהוא חייב לפסוק בשאלות של איסור

והיתר. לפיכך, מחובתו של הרב גם למנות בית דין לממונות, כדי לפסוק לציבור בשאלות ההלכתיות של דיני ממונות". והוסיף אחר כך, שקיימת מצות "שופטים ושוטרים תתן לך" (דברים טז, יח), ומצוה זו קיימת גם בזמן הזה, ואמנם בזמן הזה הדיינים אינם סמוכים, אבל "שליחותיהו קעבדין" (סנהדרין ג ע"א).

בית הדין היישובי פועל תחת הנהגתו ונשיאותו של המרא דאתרא, שהוא נבחר ע"י הקהל לתפקידו, וממילא עונה על ההגדרות כבית דין שקבלוהו בני הישוב עליהם.

מצות מינוי הדיינים מוטלת על הציבור שבכל עיר. הרב"ז בתשובותיו (ח"ד סי' אלף קצ) כתב, שחובה זו מוטלת בעיקר על חכמי העיר, ועליהם לזרז את הציבור להקים בית דין:

"וחייבים חכמי העיר וגדוליה להתקבץ להכריחם בכל מיני הכרחיות לדין תורה, ואם לא עשו כן ולא מחו, הקולר תלוי בצווארם".

הציבור יכול לבחור את הדיינים בשתי דרכים (דיני הבוררות שם):

א. בחירה ישירה של הדיינים ע"י הציבור.

ב. בחירה עקיפה: הציבור בוחר ברב, והרב נחשב כשליחו של הציבור לקיום המצוה הציבורית של מינוי דיינים (ועיי' שבט הלוי ח, רצט).

ובתשובת התשב"ץ (א, קנט) ביאר את תוקפו של בית דין שנתמנה ע"י הקהל ובני העיר:

"ויצא לנו מזה בנדון שלפנינו כי מי שיזמין את חבירו לדין לפני אותם דיינין ולא בא לפנייהם הוא עובר על תקנת הקהל וכן אם הדיינין גמרו את הדין וחייבו את החייב אין יכול לסרב בדין מכח החרם המוטל בתקנות וכן אין בעל דין יכול לכוף את חבירו לבא לפני דין אחר כ"ז שהלה אומר נלך לפני דייני הקהל".

ואמנם, בערים הגדולות שיש בהן כמה קהילות וכמה בתי דינים קשה לקבוע מה נחשב לבית דין הקבוע בעיר, וכבר כתבו הרבה בעניין זה. עיי' אמרי משפט (סי' כא) לרב יצחק אלמליח בעניין הגדרתו של בית דין קבוע, שהעלה שבית דין רבני אזורי בעירו נחשב כבית דין קבוע ביחס לבתי דין אחרים באותה העיר, והביא הרבה תשובות ופס"ד מבית דין הגדול ומגדולי וחשובי הדיינים וגדולי הדור (וביניהם הגרי"ש אלישיב והגר"מ אליהו, ועוד).

ויעוי' באגרות משה (חו"מ ב, ג) שכתב:

"והא דכתב הרמ"א דאם דיינים קבועים בעיר לא יכול לומר לא אדון לפנייהם אלא בזה ברור היה זה רק בעיירות שבמדינותינו שהיו מתמנים מהעיר שאף הרב האב"ד לבדו נמי היה יכול לכופו מאחר שקבלוהו אבל בניו יארק ליכא דיינים קבועים שנתמנו מהעיר ובפרט שאיכא עוד אגודות וחבורות של רבנים שליכא אף מינוי מכל הרבנים שבעיר ולכן כשרוצה אחד מהן בזבל"א מוכרחין לילך בזבל"א דוקא".

וכעין זה כתב האמרי צבי (ח"ב סי' נב). ברם, בשו"ת שבט הלוי (ה, ריב; ח, שב) חולק על האג"מ וסובר שאם יש כמה קהילות או חוגים בעיר אחת, כל אדם השייך לאיזה קהילה בכל העניינים ובקהילה הזאת איכא בי"ד קבוע, לדידיה נחשב בי"ד קבוע ואין צריך לדון בזבל"א.

מבואר שנחלקו האם ניתן להגדיר בעיר אחת יותר מבית דין אחד בהגדרת בית דין הקבוע שבעיר. אולם בישוב כוכב יעקב אין בית דין אחר זולת בית הדין בנשיאות המרא דאתרא, וגם אין מנהג קדום לעשות

זבל"א. ונמצא שדין הישוב שלנו כדין אותן עיירות שהזכיר הרב פיינשטיין, וממילא לכו"ע הוא בכלל דין קבוע שכתב הרמ"א. ולגבי מי שמסרב להופיע לפני בית הדין הקבוע שבעיר, דנו הפוסקים האם כותבים עליו כתב סירוב, ואכמ"ל בזה.

מסקנה

שני תושבים הדרים ביישוב אחד שיש לו בית דין שנתמנה ע"י המרא דאתרא או נבחרו הציבור יש לו מעמד של בית דין קבוע, ויכולים התובע או הנתבע לכוף זה את זה להתדיין בבית הדין הישוע, וישנם מקרים שאפילו הנתבע כבר עזב את הישוב בכל זאת ניתן לכופו, כפי שנתבאר בפנים.